

سرمایه اجتماعی در شبکه‌های اجتماعی مجازی (سرمایه اجتماعی شبکه)

غلامعباس توسلی

عضو هیئت علمی دانشگاه تهران

ام‌الله امانی کلاریجانی

دانشجوی دکتری و عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی (مسئول مکاتبات)

چکیده

مقدمه و هدف پژوهش: تعاملات اجتماعی از عناصر بنیادین هر جامعه محسوب می‌شود. بر اساس دیدگاه شبکه، روابط و پیوندها به عنوان سرمایه اجتماعی محسوب می‌شوند و فرد از طریق آن‌ها به منابع و حمایت‌های موجود در شبکه دسترسی می‌یابد. هدف اصلی این پژوهش، مطالعه سرمایه اجتماعی در شبکه‌های اجتماعی مجازی می‌باشد. با توجه به اهمیت تعاملات اجتماعی در شبکه‌های اجتماعی مجازی، در این پژوهش سرمایه اجتماعی در ابعاد ساختی (اندازه و ترکیب شبکه)، تعاملی (فراوانی تماس و صمیمیت) و کارکردی (حمایت‌ها) مورد بررسی قرار گرفته است.

روش پژوهش: این پژوهش از روش پیمایشی و با استفاده از پرسشنامه انجام شده است و علاوه بر بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی، تأثیر برخی متغیرهای اجتماعی را بر سرمایه اجتماعی شبکه مورد آزمون قرار داده است. جامعه آماری این تحقیق کلیه شبکه‌های اجتماعی مجازی فارسی زبان بوده است. حجم نمونه ۳۸۶ نفر است که با روش نمونه‌گیری غیر احتمالی گلوله برفی انتخاب شده‌اند.

نتیجه‌گیری: نتایج این پژوهش حاکی از آن است که وضعیت سرمایه اجتماعی در ابعاد مختلف متفاوت بوده و در هر یک از ابعاد ساختی، تعاملی و کارکردی نتایج حاصل گردید که ممکن است با وضعیت سرمایه اجتماعی در جهان واقعی تفاوت‌هایی داشته باشد. تأثیر برخی متغیرهای اجتماعی و زمینه‌ای بر سرمایه اجتماعی شبکه در این تحقیق موجب تأیید فرضیات تحقیق گشته و مدل علی تحقیق را با تأثیر و تأثر متقابل تشکیل داده‌اند.

واژگان کلیدی: سرمایه اجتماعی شبکه، شبکه اجتماعی مجازی، شبکه روابط اجتماعی، حمایت اجتماعی

مقدمه

کوچک‌تری به عنوان «اجتماع شبکه‌ای» مطرح می‌شود که شبکه روابط غیررسمی فرد است. روابط و پیوندهای اجتماعی بنا بر نظریه تحلیل شبکه^۲ به عنوان سرمایه اجتماعی و دارایی فرد محسوب می‌شود و فرد از طریق آن می‌تواند به منابع و حمایت‌های موجود در این پیوندها دسترسی یابد. (باستانی و صالحی ۱۳۸۶، ۶۴)

یکی از این اجتماعات شبکه‌ای، شبکه‌های اجتماعی مجازی است. شبکه‌های اجتماعی مجازی نیز مفهوم جدیدی است که امروزه به همان سادگی مفهوم اجتماعات واقعی به کار می‌رود. مفهوم اجتماعات مجازی، ابتدا در سال ۱۹۹۳ توسط رینگولد، به عنوان گروه اجتماعی موجود در محیط اینترنت که مردم از طریق آن با یکدیگر بحث می‌کنند؛ مطرح شد. در واقع اجتماعات مجازی فضایی است که اعضای آن، درباره یک موضوع، از طریق ارسال پیام گردهم می‌آیند که در آن تلاش می‌شود که مکان‌های فیزیکی را به خوبی ارتباطات رو در رو مدلسازی کنند و در آن افراد، نه فقط به اطلاعات، بلکه به دیگر افراد برای گفتگو، بحث و تبادل نظر دسترسی دارند.

با توجه به اینکه در این شبکه‌ها اطلاعات و ارتباطات بین افراد مهم‌ترین هدف و شاخصه به حساب می‌آید، در نتیجه شناخت و بررسی سرمایه اجتماعی بین اعضای این شبکه‌های مجازی مهم و ضروری به نظر می‌رسد. سرمایه اجتماعی که دسترسی اعضای شبکه را به منابع و حمایت‌های موجود در شبکه تسهیل نموده و شرایط ارتباطات بین آن‌ها را بهتر فراهم می‌کند. در نتیجه در این تحقیق بر آنیم تا دریابیم وضعیت سرمایه اجتماعی این شبکه‌های مجازی چگونه بوده و چه متغیرهای اجتماعی می‌تواند بر این سرمایه اجتماعی تأثیرگذار باشد.

سرمایه اجتماعی اگر چه مفهومی نوین و نو پا در عرصه مطالعات اجتماعی است، اما این مفهوم ریشه در روابط نوع بشر دارد. امروزه این امر مسلم است که رسیدن به توسعه، جامعه مدنی، معیارهای جهان شمول و بستر مناسب برای زیست اجتماعی تنها با وجود سرمایه اجتماعی شکل می‌گیرد. سرمایه اجتماعی از طریق جریان‌های اطلاع رسانی مثل آموزش مربوط به مشاغل، تبادل عقاید، تبادل اطلاعات هنجارهای مربوط به معاملات در شبکه‌های اجتماعی، مشارکت‌های مردمی، گروه‌های خود یاری، روحیه جمع‌گرایی در برابر فردگرایی و نوع دوستی شکل می‌گیرد. سرمایه اجتماعی در بین گروه‌های دوستی، همسایگان، هم مسلکان، هم مدرسه‌ای‌ها، اعضای کلوپ‌های ورزشی و... قابل مشاهده است. در کل می‌توان سرمایه اجتماعی را زیربنا و زمینه‌ساز اصلی فرایند مدرنیزاسیون دانست، پس به دلیل قرار داشتن کشور ما در حالت گذار و ضرورت برنامه‌ریزی‌های همه جانبه به منظور دستیابی به توسعه پایدار و عبور از حالت گذار و رسیدن به یک ثبات نسبی و واقعی، شناخت میزان و نوع سرمایه اجتماعی و به‌کارگیری عواملی که سبب افزایش این متغیر اجتماعی می‌شود، لازم است.

بیان مسئله

روابط اجتماعی هسته اصلی جامعه محسوب می‌گردد و موجب می‌شود کنشگران با گسترش پیوندهای خود، کنش‌های خود را در جامعه تسهیل نمایند و از این طریق به اهداف خود دست یابند. همه افراد در جامعه به نوعی در تلاش برای برقراری ارتباط با دیگران می‌باشند تا مبادلات خود را در زمینه‌های مختلف سرعت دهند.

علاوه بر جامعه در سطح کلان که تعاملات گسترده‌ای را در خود جای می‌دهد، اجتماع

فرضیه های تحقیق

- فرضیات این تحقیق بر اساس تئوری ولمن طراحی گشته و قصد داریم که تئوری تحلیل شبکه او را در جامعه آماری خود مورد سنجش و ارزیابی قرار دهیم. فرضیات تئوری ولمن و این تحقیق به شرح ذیل است:
- ۱) بین اندازه شبکه و میزان حمایت و دسترسی به منابع موجود رابطه وجود دارد.
 - ۲) بین تراکم شبکه و میزان حمایت و دسترسی به منابع موجود رابطه وجود دارد.
 - ۳) بین قوت ارتباط در شبکه و میزان حمایت و دسترسی به منابع موجود رابطه وجود دارد.
 - ۴) بین میزان تجانس یا نزدیکی در شبکه و میزان حمایت و دسترسی به منابع موجود رابطه وجود دارد.

مبانی نظری تحقیق

در سال های اخیر، اصطلاح سرمایه اجتماعی به طور گسترده در مباحث علوم اجتماعی، سیاسی و اقتصادی مورد استفاده قرار گرفته است. این مفهوم چندبعدی بوده و به مفاهیم مختلفی اطلاق می شود. دیدگاه ها و مباحث نظری مختلفی در مورد جنبه های مختلف این مفهوم مطرح شده است که هر کدام یک یا چند بعد این مفهوم را مورد مطالعه قرار می دهند. نظریه پردازان مختلفی در مورد سرمایه اجتماعی به بحث و نظر پرداخته اند که عمده ترین آن ها بوردیو، کلمن، پاتنام و فوکویاما می باشند که ضمن ارائه نظرات هر کدام از آن ها، سرمایه اجتماعی از دیدگاه شبکه هم مورد بررسی قرار گرفت. در دیدگاه شبکه، سرمایه اجتماعی، روابط و پیوندها می باشند. در مجموع می توان گفت در مورد سرمایه اجتماعی با توجه به سطح بازگشت بازده به فرد یا گروه، دو دیدگاه مطرح است که انعکاس دهنده این دو سطح فردی و جمعی یا گروهی می باشد. طبق این تقسیم بندی می توان گفت

که سرمایه اجتماعی از نظر بوردیو، کلمن، پاتنام و فوکویاما در سطح گروهی مطرح می شود که در آن صورت سرمایه اجتماعی شامل روابط، اعتماد، هنجارها، مشارکت و ... می باشد؛ اما از نظر دیدگاه تحلیل شبکه، سرمایه اجتماعی تنها در سطح رابطه ای - فردی مطرح می باشد و به شبکه روابط، حمایت ها و منابع در دسترس اطلاق می گردد. این نوع سرمایه اجتماعی که سرمایه اجتماعی شبکه نام دارد، بر منابع ابزاری و حمایتی متنوع و موجود در شبکه که با سرمایه گذاری افراد در روابط اجتماعی و دستیابی به پیوندهای اجتماعی مختلف، به دست می آید متمرکز می باشد.

به عبارت دیگر دیدگاه اول تمرکز بر استفاده از سرمایه اجتماعی به وسیله افراد است و اینکه افراد چگونه به منابع جای گرفته در شبکه ها دست می یابند و از آن برای به دست آوردن سود و بازده در کنش های ابزاری^۳ (یافتن شغل بهتر) و محافظت از بازده در کنش اظهاری^۴ استفاده می کنند. این نوع سرمایه به عنوان سرمایه اجتماعی شبکه^۵ مطرح می باشد. نقطه تمرکز تحلیل در این دیدگاه عبارتند از:

- ۱) چگونگی سرمایه گذاری افراد در روابط اجتماعی؛
 - ۲) چگونگی در اختیار گرفتن منابع جای گرفته در این روابط، توسط افراد جهت کسب سود.
- دیدگاه دیگر به استفاده از سرمایه اجتماعی در سطح گروه توجه دارد و علاقه اصلی آن، بررسی عناصر و فرایند تولید و حفظ دارایی جمعی است. علاقه دیگرش این است که چگونه هنجارها و اعتماد مثل دارایی های دیگر (قوانین، اقتدار) در تولید و حفظ دارایی جمعی نقش دارند. به طور کلی نقطه تمرکز این دیدگاه عبارتند از:

- ۱) چگونه گروهی مشخص سرمایه اجتماعی را به عنوان دارایی جمعی توسعه داده و حفظ می کند؟

۲) چگونه دارایی جمعی، می‌تواند شرایط زندگی افراد را بهبود می‌بخشد. (لین، ۱۹۹۹، ۳۲-۳۱)

در سرمایه اجتماعی شبکه، سرمایه اجتماعی کالایی فردی است و به سرمایه‌گذاری افراد در روابط اجتماعی و در اختیار گذاشتن منابع موجود در این روابط برای کسب سود و بازده مورد انتظار اطلاق می‌گردد؛ اما در سطح گروهی، سرمایه اجتماعی به صورت یک کالا و دارایی جمعی نمود می‌یابد، مثلاً در انسجام محله‌ای، کنش جمعی و غیره. طبق جدول شماره ۱، می‌توان گفت که سرمایه اجتماعی از نظر بورديو، کلمن، پاتنام و فوکویاما در سطح گروهی مطرح می‌شود که در آن صورت، سرمایه اجتماعی شامل روابط، اعتماد، هنجارها، مشارکت و... می‌باشد؛ اما از نظر تحلیل شبکه، سرمایه اجتماعی تنها در سطح

رابطه‌ای- فردی مطرح می‌شود و به شبکه روابط، حمایت‌ها و منابع در دسترس اطلاق می‌گردد. این نوع سرمایه اجتماعی که سرمایه اجتماعی شبکه‌ای نام دارد، بر منابع ابزاری و حمایتی متنوع و موجود در شبکه که با سرمایه‌گذاری افراد در روابط اجتماعی و دستیابی به پیوندهای اجتماعی به دست می‌آید متمرکز است. در این پژوهش نیز سرمایه اجتماعی با استفاده از رویکرد شبکه اجتماعی و به عنوان سرمایه اجتماعی شبکه مورد بررسی قرار گرفته است.

در جدول پیش رو عناصر به طور اجمالی دیدگاه‌های مطرح سرمایه اجتماعی، مورد مشاهده و بررسی قرار می‌گیرد.

جدول ۱: نگرش‌های مطرح سرمایه اجتماعی

هدف	سطح تحلیل	تعریف سرمایه اجتماعی	محور محققین
سرمایه اقتصادی	فردی	مجموعه منابع بالفعل و بالقوه‌ای که با عضویت در شبکه پایداری از روابط، در دسترس فرد قرار می‌گیرد و خدمات متقابل را میسر می‌سازد.	بورديو
سرمایه انسانی	فردی-گروهی	جنبه‌هایی از ساختار اجتماعی که کنشگران از آن‌ها به عنوان منبعی برای رسیدن به منافع شان استفاده می‌کنند.	کلمن
توسعه اقتصادی	فردی-گروهی	نیروهایی که پتانسیل توسعه اقتصادی در یک جامعه را با ایجاد و تقویت روابط اجتماعی و الگوهای سازماندهی و اجتماعی افزایش می‌دهند. این نیروها در سطوح تحلیل خرد، میانه و کلان کار می‌کنند.	جاننان ترنر
توسعه سیاسی و دموکراسی	گروهی	اعتماد، هنجارها و شبکه‌هایی که همکاری و مشارکت را برای منافع متقابل تسهیل می‌کند	پاتنام
توسعه اقتصادی	گروهی	اشتراک اعضای گروه در مجموعه‌ای از هنجارها یا ارزش‌های غیررسمی جا افتاده	فوکویاما
منابع ابزاری و حمایتی متنوع	فردی	سرمایه‌گذاری در روابط توسط افراد و دستیابی به پیوندهای اجتماعی مختلف که دسترسی به منابع حمایتی و ابزاری متنوعی را فراهم می‌آورد	تحلیل شبکه

منبع: (لین، ۱۹۹۹: ۲۹)

چارچوب نظری تحقیق

در سال ۱۹۷۰، با ظهور دیدگاه شبکه، جامعه به عنوان شبکه مورد بررسی قرار گرفت و مطالعه همسایگی و هم محله‌ای به مطالعه فرا محلی و فرامرزی نامحدود تغییر یافته است. بر اساس این دیدگاه، جامعه وجود دارد ولی محدود به همسایگی و محله‌ها نمی‌شود. دیدگاه شبکه در مقایسه با سایر دیدگاه‌های تحلیلی، جامعه را از همسایگی مجزا می‌کند و روش مفیدی برای مطالعه جامعه بدون محدود کردن آن به نواحی و محله‌هاست. گسترش وسایل حمل و نقل و فناوری ارتباطی جدید مثل اینترنت، ماهواره و... باعث شد که ارتباطات از چهارچوب محل زندگی افراد فراتر برود. بنابراین بر اساس این دیدگاه، جامعه از بین نرفته، بلکه رها شده است و باید به عنوان شبکه فردی مورد بررسی قرار گیرد.

طرفداران نظریه‌ی شبکه بر این باورند که وجود شبکه‌های اجتماعی به صورت حائلی در مقابل فشارزای درونی عمل می‌کنند، به نحوی که با فراهم آوردن حمایت‌های عاطفی، دوستی‌ها و فرصت‌هایی برای اعمال اجتماعی معنی‌دار در قالب سرمایه اجتماعی، اثر بسیار مهم و موثری بر عزت نفس افراد و افزایش توان مقابله با مشکلات و افسردگی‌ها دارد و در نهایت به احساس سلامت روانی افراد جامعه منجر می‌شود. (کارلین ۲۰۰۰، ۱۰۸)

به نظر آن‌ها، شبکه‌های اجتماعی، نوعی سرمایه اجتماعی برای کارکنان فراهم می‌آورند؛ و در واقع در این شبکه‌ها از حمایت، اعتماد و روابط عاطفی با سایر افراد برخوردار می‌شوند. دیدگاه شبکه در سرمایه اجتماعی بر اهمیت روابط افقی و عمودی بین مردم در قالب انجمن‌ها و گروه‌های اجتماعی تأکید دارد. بر اساس مباحث نظری می‌توان گفت که در صورت وجود سرمایه اجتماعی، افراد در قالب هنجارها و پیوندهای اجتماعی موجود در تعاملات اجتماعی، قابلیت‌های

خود را افزایش می‌دهند و در ضمن به دست آوردن امکان کنترل زندگی خود، از حمایت‌های اجتماعی شبکه‌های ارتباطی خود برخوردار می‌شوند. لذا قدرت کنار آمدن^۱ آن‌ها با فشارهای ناشی از فعالیت‌ها و روابط افزایش می‌یابد و به لحاظ روانی از آرامش و آسایش مطلوبی برخوردار خواهند شد. به عبارت دیگر، وجود سرمایه اجتماعی رسمی و غیررسمی اثرات فشارهای زندگی مانند تأمین هزینه‌های سنگین زندگی، مقابله با حوادث طبیعی و غیرطبیعی را با افزایش حمایت‌های اجتماعی، عاطفی و روانی کاهش می‌دهد و احساس امنیت را نیز در افراد تقویت می‌کند. (کارلین ۲۰۰۰، ۱۰۹)

به طور کلی دیدگاه شبکه نسبت به سایر گرایش‌های نظری و مطالعاتی مربوط به جامعه دارای سه امتیاز است.

۱) از این فرض که افراد لزوماً با همسایه‌ها و گروه‌های خویشاوندی یا سایر همبستگی‌های محدود در کنش متقابل هستند اجتناب می‌کند و این امکان را فراهم می‌سازد که طیف وسیعی از روابط، در همه جا و با مسئول کردن همه افراد که این روابط را شکل می‌دهند، مورد مطالعه قرار گیرند. این دیدگاه ضد همسایگی و ضد مجاورت نیست، بلکه مجاورت مسکونی را تنها یک بعد از جامعه می‌داند.

۲) قابلیت آن برای مطالعه پیوندها و ارتباطات در همه مقیاس‌ها، از روابط بین فردی تا نظام‌های کلان بسیار زیاد است و امکان تحلیل ارتباطات زندگی روزمره را در بطن تغییرات اجتماعی عظیم میسر می‌سازد.

۳) این دیدگاه مجموعه‌ای از روش‌های کمی و کیفی را برای فهم، توصیف، تحلیل، ترکیب، ساختار و عملکرد شبکه‌های فردی را فراهم می‌کند. (کامران و ارشادی ۱۳۸۸، ۴۳)

از مهم‌ترین نظریه‌پردازان این دیدگاه ولمن است. ولمن معتقد است مسئله اصلی در دیدگاه شبکه روابط است و واحدهای تشکیل دهنده ساخت جامعه، شبکه‌های تعاملی هستند. ساخت اجتماعی به عنوان یک شبکه، از «اعضای شبکه» و مجموعه‌ای از «پیوندها» که افراد، کنشگران و گروه‌ها را به هم متصل می‌سازد، تشکیل شده است. اعضای شبکه‌ها می‌توانند افراد، گروه‌ها، نهادها و موجودیت‌های حقوقی و یا سازمان‌ها و... باشند. (ولمن ۱۹۹۸ به نقل از باستانی و صالحی ۱۳۸۶، ۴۹) بلوک‌های اصلی شبکه «ارتباط» هستند و دیدگاه شبکه با مطالعه روابط اجتماعی موجود بین مجموعه‌ای از افراد، به تحلیل ساخت اجتماعی می‌پردازد و ضمن اینکه به کل ساخت توجه می‌کند، الگوی روابط موجود در ساخت را نیز مورد توجه قرار می‌دهد. بنابراین نقطه تمرکز دیدگاه شبکه‌ای این است که به جای تأکید بر کنشگران و ویژگی‌های فردی‌شان به عنوان واحد تحلیل، به ساختار روابط کنشگران توجه می‌کند. (کارتوسی، ۲۰۰۴: ۱ به نقل از باستانی و صالحی، ۱۳۸۶: ۶۸) پیوندها و روابط که بحث اصلی دیدگاه شبکه است، به عنوان سرمایه اجتماعی محسوب می‌شود. محققان دیدگاه شبکه

از مهم‌ترین نظریه‌پردازان این دیدگاه ولمن است. ولمن معتقد است مسئله اصلی در دیدگاه شبکه روابط است و واحدهای تشکیل دهنده ساخت جامعه، شبکه‌های تعاملی هستند. ساخت اجتماعی به عنوان یک شبکه، از «اعضای شبکه» و مجموعه‌ای از «پیوندها» که افراد، کنشگران و گروه‌ها را به هم متصل می‌سازد، تشکیل شده است. اعضای شبکه‌ها می‌توانند افراد، گروه‌ها، نهادها و موجودیت‌های حقوقی و یا سازمان‌ها و... باشند. (ولمن ۱۹۹۸ به نقل از باستانی و صالحی ۱۳۸۶، ۴۹) بلوک‌های اصلی شبکه «ارتباط» هستند و دیدگاه شبکه با مطالعه روابط اجتماعی موجود بین مجموعه‌ای از افراد، به تحلیل ساخت اجتماعی می‌پردازد و ضمن اینکه به کل ساخت توجه می‌کند، الگوی روابط موجود در ساخت را نیز مورد توجه قرار می‌دهد. بنابراین نقطه تمرکز دیدگاه شبکه‌ای این است که به جای تأکید بر کنشگران و ویژگی‌های فردی‌شان به عنوان واحد تحلیل، به ساختار روابط کنشگران توجه می‌کند. (کارتوسی، ۲۰۰۴: ۱ به نقل از باستانی و صالحی، ۱۳۸۶: ۶۸) پیوندها و روابط که بحث اصلی دیدگاه شبکه است، به عنوان سرمایه اجتماعی محسوب می‌شود. محققان دیدگاه شبکه خصوصیات شبکه را در سه بعد طبقه‌بندی می‌کند:

- ۱- خصوصیات ساختی: اندازه^۷، تراکم^۸ و ترکیب^۹
- ۲- خصوصیات تعاملی: شیوه تماس، فراوانی تماس^{۱۰}، دوام رابطه^{۱۱} و صمیمیت^{۱۲}
- ۳- خصوصیات کارکردی: انواع حمایت (باستانی و صالحی ۱۳۸۶: ۶۸)

یکی از اعضای اصلی دیدگاه شبکه ولمن است. ولمن معتقد است بهترین روش برای مطالعه ساختار اجتماعی مطالعه روابط بین اعضای آن ساختار است. تحلیل گر ساختاری به دنبال شناسایی ساختارهای عمیق است. او می‌کوشد نشان دهد که چگونه

ولمن معتقد است الگوهای پیوند بین اعضای شبکه، هم نوعی فرصت است و هم نوعی محدودیت، زیرا این الگوها بر میزان دسترسی افراد به منابعی نظیر اطلاعات، ثروت و قدرت اثر دارند. از نظر او، نظام اجتماعی به صورت شبکه‌ای از روابط به هم وابسته است که در آن افراد دسترسی یکسانی به منابع کمیاب ندارند. از این رو محقق اجتماعی باید در تبیین رفتار به توزیع فرصت‌ها توجه کند، یعنی دسترسی نابرابر به منابعی مثل اطلاعات، ثروت، نفوذ و دسترسی افراد به منابع. (شارع پور ۱۳۸۸، ۱۷۰)

ولمن معتقد است در عصر حاضر نوعی تشویش و نگرانی در مورد اجتماع وجود دارد و در دنیای مدرن افراد همواره در این هراس بودند که مبادا اجتماع آن‌ها را طرد کند و با تنهایی و بیگانگی مواجه شوند. بخش عمده این نگرانی از نوع تفکر و ادراک خاص این دوران نشأت می‌گیرد.

ولمن سه مدل برای تبیین ماهیت اجتماع با توجه به شرایط جدید در دوران مدرن ارائه کرده است، وی بر اساس این پرسش که اجتماع در دوران مدرن چگونه است؛ سه سؤال و سه پاسخ ارائه می‌دهد:

- آیا اجتماعات در دوران مدرن از بین رفته‌اند؟
مدل اجتماع گمشده
- آیا اجتماعات تراکم، همگنی و انسجام سنتی‌شان را حفظ کرده‌اند؟ **مدل اجتماع حفظ شده**
- آیا اجتماعات به شبکه‌های کمتر محلی با بافت پراکنده‌تر، ناهمگن تر و کمتر منسجم تغییر شکل یافته‌اند؟ **مدل اجتماع آزاد شده**
- الف) مدل اجتماع گمشده^{۱۳}:** طبق این مدل، اجتماعات در نتیجه تغییرات عظیم و گسترده از بین

علت الزامات فضایی و اجتماعی پایین است، تراکم در شبکه به علت اینکه خویشاوندان و همسایگان با یکدیگر ارتباط دارند و یکدیگر را می‌شناسند، بالاست. بیشتر تماس‌ها، تماس چهره به چهره است و به شکل گروهی انجام می‌شود. در این مدل به علت وجود زیاد پیوندهای قوی روابط اعضاء شبکه همگن است و حمایت اجتماعی در سطح بالا قرار دارد.

ج) مدل اجتماع رها شده^{۱۰}: این مدل که در واقع رویکرد تحلیل شبکه می‌باشد معتقد است که روابط در شهرها در دنیای مدرن، نه کاملاً از بین رفته (اجتماع گمشده) و نه شکل روستایی و محله‌ای دارد (اجتماع حفظ شده)، بلکه حالت پخش و پراکنده دارد و همسایگی کمتر در آن دیده می‌شود. این مدل اگر چه از اهمیت پیوندهای اولیه و همسایگی حمایت می‌کند، اما معتقد است که بیشتر پیوندها امروزه جایگزین انسجامات متراکم و انبوه و شدیداً مرزبندی شده گردیده است. در اجتماع رها شده افراد در گروه‌های چندگانه و بر مبنای علاقه خود عضویت دارند. دیدگاه تحلیل شبکه با این رویکرد به اجتماع می‌پردازد و معتقد است که اجتماع هرگز از بین نرفته بلکه تغییر کرده و از حالت همسایگی و محله‌ای به شکل فرامرزی، پراکنده، متراکم و کمتر مرزبندی شده تغییر شکل یافته و تغییرات عظیم اجتماعی تنها توانسته‌اند تغییراتی در الگو و ساختار روابط ایجاد نمایند و نه اینکه آن را کاملاً از بین ببرند. (ولمن ۱۹۹۹ به نقل از افروز، ۱۳۸۸).

در این مدل اندازه شبکه اجتماع شخصی بزرگ، شدت رابطه در شبکه قوی و بیشتر با دوستان است. درگیری فرد با خویشاوندان و همسایگان در سطح پایین است و این به دلیل ضعیف شدن الزامات قضایی و اجتماعی است. افراد در این مدل اجتماع روابطشان را داوطلبانه انتخاب می‌کنند و در آن‌ها میزان دوستی بالاست و افراد در زمینه‌های متفاوت اجتماعی دوستان

رفته‌اند و به دلیل تغییرات عظیم مثل شهرنشینی، صنعتی شدن، سرمایه‌داری، بوروکراسی، جهانی شدن و توسعه تکنولوژی‌های ارتباطی، نوع زندگی افراد تغییر کرده و افراد در دنیای مدرن و در شهرها، روابطشان غیرشخصی، زودگذر و ضعیف شده است. وبر، مارکس، انگلس، دورکیم، پارک و ورث از طرفداران این مدل هستند. (ولمن ۱۹۹۹ به نقل از افروز ۱۳۸۷)

در این مدل، اندازه شبکه‌های اجتماع شخصی کوچک است. شدت روابط ضعیف و اغلب از نوع آشنایی است. درصد خویشاوندان و همسایگان در آن پایین است و این موضوع ناشی از تضعیف شدید الزامات فضایی و اجتماعی است. در این مدل به دلیل داوطلبانه بودن روابط، روابط با دوستان بالا است، اما این روابط در زمینه‌های چندگانه نیست. لذا افراد در زمینه‌های متفاوت مثل کار یا تفریح دارای دوستان مجزا هستند. دوستان با یکدیگر رابطه زیادی ندارند و یکدیگر را کمتر می‌شناسند؛ به همین دلیل تراکم در این شبکه‌ها پایین است. انواع تماس‌های شایع یعنی تماس چهره به چهره و تلفنی نیز پایین است؛ به علت اینکه تعداد پیوندهای ضعیف زیاد است و ناهمگنی در آن بالاست. (ولمن و پوتر ۱۹۹۹ به نقل از ایمانی ۱۳۸۶)

ب) مدل اجتماع حفظ شده^{۱۱}: این مدل نشان می‌دهد که اجتماعات به طور منسجم و متراکم به همان صورت که در اجتماعات سنتی و کوچک وجود داشتند، هنوز هم منبع مهم تأمین حمایت و معاشرت هستند و تغییرات عظیم اجتماعی نتوانسته است بر پیوندها و ارتباطات اجتماعی افراد در دوران مدرن تأثیر منفی بگذارد. در اینجا اجتماع را می‌توان در ملیت‌ها مشاهده کرد. هربرت گنز را می‌توان در زمره طرفداران این مدل دانست.

در این مدل اندازه شبکه بزرگ است، نوع روابط قوی و در زمینه‌های چندگانه است. روابط داوطلبانه به

مختلف و انواع حمایت‌هایی که از طریق این پیوندها و روابط در دسترس فرد قرار می‌گیرد مورد نظر می‌باشد.

زیادی دارند؛ اما با وجود اینکه روابط با دوستان در زمینه‌های متفاوت است، این روابط کمتر چندگانه است.

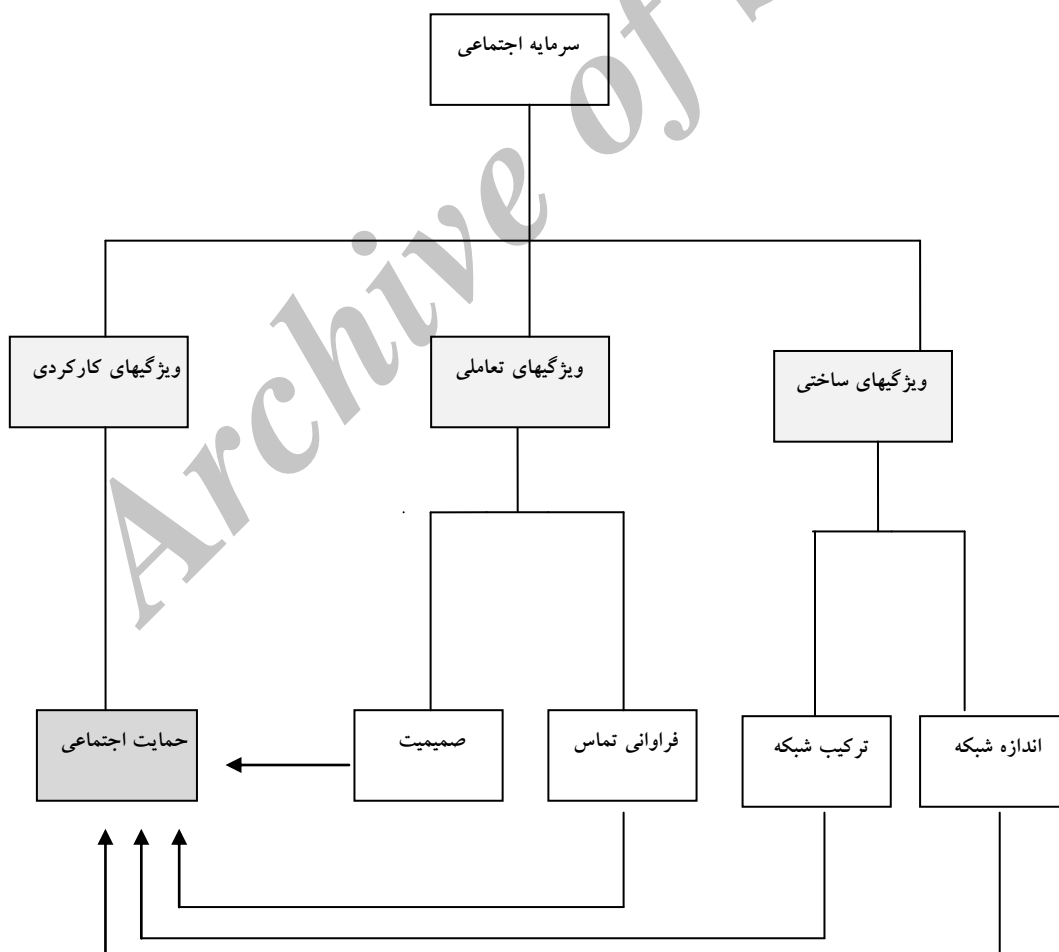
روش‌شناسی تحقیق

تحقیق حاضر با روش کتابخانه‌ای-پیمایشی و با استفاده از پرسشنامه انجام گرفت. جامعه آماری این تحقیق، کلیه اعضای شبکه‌های اجتماعی مجازی است. در این پژوهش، روش نمونه‌گیری روش غیر احتمالی گلوله برفی است. حجم نمونه از طریق فرمول کوکران محاسبه گردیده و ۳۸۶ نفر انتخاب شده است. تجزیه و تحلیل آماری آن از طریق نرم‌افزار spss انجام گرفته است و در قالب تجزیه و تحلیل تک متغیره، دو متغیره و چند متغیره مورد بررسی قرار گرفته است.

تراکم در این مدل به نسبت دو مدل قبلی به علت اینکه بعضی از دوستان یکدیگر را می‌شناسند و با یکدیگر رابطه دارند، در سطح متوسطی است. در این مدل تماس‌ها بیشتر از نوع تماس تلفنی است و تعداد تماس چهره به چهره پایین است و حمایت اجتماعی در این مدل در مقایسه با دو مدل قبلی متوسط است (ولمن ۱۹۹۹ به نقل از افروز، ۱۳۸).

جمع‌بندی مبانی نظری

در این پژوهش منظور از سرمایه اجتماعی، سرمایه اجتماعی شبکه می‌باشد که میزان رابطه فرد با افراد

نمودار ۱: مدل نظری سرمایه اجتماعی در تحقیق

نحوه سنجش سرمایه اجتماعی

سرمایه اجتماعی شبکه: سرمایه اجتماعی شبکه بر منابع ابزاری و حمایتی موجود در شبکه‌ها از طریق دستیابی به پیوندهای اجتماعی در دسترس فرد قرار می‌گیرد و از این طریق فرد می‌تواند به طیف وسیعی از حمایت‌های گوناگونی دسترسی یابد، اطلاق می‌گردد. سرمایه اجتماعی در سه بعد ویژگی‌های ساختی، ویژگی‌های تعاملی و ویژگی‌های کارکردی شبکه مورد بررسی قرار گرفته است. در بعد ساختی سرمایه اجتماعی شبکه، اندازه شبکه و ترکیب شبکه مطرح می‌شود که شاخص‌های این بعد می‌باشد. منظور از اندازه شبکه، تعداد افرادی است که فرد به طور غیررسمی در شبکه روابط خود با آن‌ها در تعامل و ارتباط است. منظور از ترکیب شبکه، نسبت‌های مختلف هر یک از اعضا در شبکه فردی می‌باشد که این متغیر از تعداد خویشاوندان دور و نزدیک، دوستان، همسایگان و همکاران ساخته شده است.

در بعد تعاملی سرمایه اجتماعی شبکه، فراوانی تماس افراد، شیوه تماس آن‌ها با هم و صمیمیت در رابطه به عنوان شاخص‌ها و مؤلفه‌های این بعد مطرح می‌باشند. منظور از فراوانی تماس، دفعات ارتباطی است که افراد با هر یک از اعضای شبکه خود دارند و اینکه هر چند وقت یک‌بار با آن‌ها در تماس و ارتباط می‌باشند. منظور از شیوه تماس، روش برقراری ارتباط با اعضای شبکه می‌باشد که شیوه‌های تماس مانند رودررو، حضوری، تلفنی، نامه و اینترنت می‌تواند باشد. البته در شبکه‌های اجتماعی مجازی شیوه‌های تماس به شکل ایمیل یا پیام، چت، کامنت یا دیدگاه، لایک یا دوست داشتن و نظر دادن در وبلاگها می‌باشد. منظور از صمیمیت رابطه، احساس نزدیکی و خودمانی شدن با اعضای شبکه است.

در بعد کارکردی سرمایه اجتماعی شبکه، حمایت‌های دریافتی از اعضای شبکه و ارائه حمایت

به آن‌ها در قالب شش نوع حمایت شامل حمایت مالی، عاطفی، مشورتی، مصاحبتی، عملی و اطلاعاتی می‌باشد.

متغیرهای مستقل این تحقیق نیز احساس بیگانگی اجتماعی سیاسی، احساس امنیت اجتماعی، احساس بی‌هنجاری اجتماعی، احساس محرومیت نسبی، نوع تعامل اجتماعی (تعامل اظهاری در برابر تعامل ابزاری)، نوع جهت‌گیری کنشی (عام‌گرایی در برابر خاص‌گرایی) و گرایش به رفتارهای مذهبی جمعی است. متغیرهای زمینه‌ای یا پایه‌ای این تحقیق شامل پایگاه اقتصادی اجتماعی، جنسیت، تحصیلات، سن و ... است.

ویژگی‌های کلی افراد مورد مطالعه

از ۴۰۰ نفر پاسخگو حدود ۲۱۷ نفر (حدود ۵۴/۳ درصد) مرد و ۱۸۳ نفر (۴۵/۸ درصد) زن هستند. میانگین سنی پاسخگویان ۲۵ سال است. بیشتر پاسخگویان (۷۰/۵ درصد) مجرد هستند. از نظر وضعیت شغلی حدود ۳۷/۵ درصد پاسخگویان شاغل، ۵۳/۵ درصد در حال تحصیل، ۳/۳ درصد بیکار فصلی و ۳/۳ درصد بیکار دائمی می‌باشند. از لحاظ وضعیت سکونت حدود ۶۷/۳ درصد ساکن تهران و ۳۲/۵ درصد ساکن شهرستان می‌باشند. از لحاظ نوع عضویت در شبکه‌های اجتماعی مجازی حدود ۶۲/۸ درصد پاسخگویان عضو شبکه اجتماعی فیس بوک، ۲۱/۵ درصد عضو ایران‌ویج، ۷ درصد عضو کلوپ، ۶/۵ درصد عضو تویتر و تنها ۲/۳ درصد عضو سایر شبکه‌های اجتماعی فارسی زبان می‌باشند.

یافته‌های تحقیق

بعد ساختی؛ اندازه شبکه

در سنجش اندازه شبکه از پاسخگویان سؤال گردید که در شبکه‌های اجتماعی مجازی که عضو آن

جدول شماره ۱: توزیع فراوانی بر اساس اندازه شبکه

اندازه شبکه	فراوانی	درصد فراوانی	درصد معتبر
یک دسته افراد	۱۰۵	۲۶/۳	۲۶/۳
دو دسته افراد	۱۴۶	۳۶/۵	۳۶/۵
سه دسته افراد	۸۸	۲۲	۲۲
چهار دسته افراد	۳۷	۹/۳	۹/۳
پنج دسته افراد	۱۳	۳/۳	۳/۳
شش دسته افراد	۱۱	۲/۸	۲/۸
تعداد کل	۴۰۰	۱۰۰	۱۰۰

بعد ساختی؛ تراکم شبکه

منظور تراکم شبکه تعداد افرادی است که هر یک از اعضای شبکه در گروه‌های شش‌گانه خویشاوندان نزدیک، خویشاوندان دور، دوستان، همسایگان، همکاران و غریبه‌ها با آن‌ها ارتباط دارند. یافته‌های تحقیق در مورد تراکم شبکه پاسخگویان نشان می‌دهد؛ غیر از گروه‌های دوستان و غریبه‌ها، در چهار گروه دیگر، بیش از ۰/۸۰ درصد پاسخگویان با کمتر از ۱۰ نفر از اعضای گروه‌ها ارتباط دارند؛ اما در دو مورد دیگر، در گروه دوستی، حدود ۰/۷۰ درصد پاسخگویان با ۱ تا ۳۰ نفر از دوستان خود ارتباط مجازی دارند. در گروه غریبه‌ها، حدود ۰/۴۱ درصد پاسخگویان با ۱ تا ۳۰ نفر از دوستان خود ارتباط مجازی دارند.

بعد تعاملی (فراوانی تماس)

در بحث فراوانی تماس نتایج کلی حاکی از آن است که بیشتر افراد با دوستان مجازی خود ارتباط دارند. در واقع علاوه بر اضافه کردن افراد مختلف به جمع دوستان خود در فضای مجازی، بیشتر آن‌ها به طور متناوب با آن‌ها هم صحبت گشته و ارتباط دارند. این ارتباط دارای اشکال مختلف روزانه، هفتگی، ماهانه و گاه سالانه است. البته بیشتر پاسخگویان ارتباط روزانه یا هفتگی دارند و کمتر اذعان نمودند که ارتباطشان به ماه یا سال طول می‌کشد.

شیوه‌های تماس

منظور از شیوه تماس، روش برقراری ارتباط با اعضای شبکه می‌باشد که شیوه‌های تماس مانند رودررو، حضوری، تلفنی، نامه و اینترنت می‌تواند باشد. البته در شبکه‌های اجتماعی مجازی شیوه‌های تماس به شکل ایمیل یا پیام، چت، کامنت یا دیدگاه، لایک یا دوست داشتن و نظر دادن در وبلاگها می‌باشد. به گونه‌ای که تقریباً بیش از ۰/۶۵ درصد پاسخگویان از

هستید با چه کسانی ارتباط دارید و مطابق با تئوری ولمن ۶ دسته از افراد را به عنوان کسانی که در یک شبکه، فرد یا عضو شبکه می‌تواند با آن‌ها ارتباط داشته باشد در یک طیف قرار گرفته است. خانواده، خویشاوندان، دوستان، همسایگان، همکاران و غریبه‌ها کسانی هستند که اعضای شبکه می‌توانند با آن‌ها در ارتباط باشند. در این قسمت هدف تنها تعداد گروه‌هایی است که فرد با آن‌ها ارتباط دارد و به منظور سنجش آن به شمارش تعداد گروه‌هایی که هر فرد با آن‌ها ارتباط دارد پرداخته‌ایم.

بعد ساختی؛ ترکیب شبکه

منظور از ترکیب شبکه، نسبت‌های مختلف هر یک از اعضا در شبکه فردی می‌باشد که این متغیر از تعداد خویشاوندان دور و نزدیک، دوستان، همسایگان، همکاران و غریبه‌ها ساخته شده است.

جدول ۲: توزیع فراوانی بر اساس ترکیب شبکه

شبکه	فراوانی	درصد فراوانی	درصد معتبر
خانواده	۱۲۴	۳۱	۳۱
خویشاوندان دور	۱۶۹	۴۲/۲	۴۲/۲
دوستان	۲۹۷	۷۴/۲	۷۴/۲
همسایگان	۶۰	۱۵	۱۵
همکاران	۱۱۵	۲۸/۷	۲۸/۷
غریبه‌ها	۱۶۲	۴۰/۵	۴۰/۵
تعداد کل	۴۰۰	۱۰۰	۱۰۰

حمایت و همچنین میزان دریافت هر شش نوع حمایت مورد بررسی قرار گرفت. در مجموع جدول ذیل میزان حمایت در شبکه های اجتماعی مجازی را نشان می دهد:

جدول ۵: توزیع فراوانی بر اساس میزان حمایت و کمک اعضای شبکه اجتماعی

میزان حمایت	فراوانی	درصد فراوانی
خیلی کم	۹۸	۲۴/۵
کم	۱۵۳	۳۸/۳
متوسط	۷۸	۱۹/۵
زیاد	۶۱	۱۵/۳
خیلی زیاد	۱۰	۲/۵
تعداد کل	۴۰۰	۱۰۰

سرمایه اجتماعی

جدول ذیل توزیع فراوانی بر اساس میزان سرمایه اجتماعی را نشان می دهد:

جدول ۶: توزیع فراوانی بر اساس میزان سرمایه اجتماعی اعضای شبکه اجتماعی

سرمایه اجتماعی شبکه	فراوانی	درصد فراوانی	درصد معتبر
خیلی کم	۳۵	۸/۸	۸/۹
کم	۱۳۵	۳۳/۸	۳۴/۲
متوسط	۱۴۴	۳۶	۳۶/۵
زیاد	۶۰	۱۵	۱۵/۲
خیلی زیاد	۲۱	۵/۳	۵/۳
تعداد کل	۳۹۵	۹۸/۸	۱۰۰
بی جواب	۵	۰/۲	-
تعداد کل	۴۰۰	۱۰۰	-

تحلیل دو متغیره

آزمون روابط در تئوری ولمن

در این قسمت قصد داریم تا فرض هایی که ولمن در تئوری اش بیان داشت را در جامعه آماری خود مورد سنجش و بررسی قرار دهیم. او چهار فرضیه مطرح نمود که هر چهار فرضیه او را بررسی خواهیم

این شیوه ها به طور متوسط، زیاد یا خیلی زیاد استفاده می کنند.

جدول ۳: توزیع فراوانی بر اساس میزان استفاده از

انواع شیوه های تماس

میزان استفاده از انواع شیوه ها	فراوانی	درصد فراوانی	درصد معتبر
خیلی کم	۵۱	۱۲/۸	۱۲/۹
کم	۸۱	۲۰/۳	۲۰/۵
متوسط	۱۳۸	۳۴/۵	۳۴/۹
زیاد	۸۸	۲۲	۲۲/۳
خیلی زیاد	۳۷	۹/۳	۹/۴
تعداد کل	۳۹۵	۹۸/۸	۱۰۰
بی جواب	۵	۱/۳	-
تعداد کل	۴۰۰	۱۰۰	-

دوام رابطه و صمیمیت

منظور از صمیمیت رابطه، احساس نزدیکی و خودمانی شدن با اعضای شبکه است. در این تحقیق نیز از پاسخگویان در مورد میزان صمیمیت آن ها با اعضای شبکه اجتماعی سوال شده است و پاسخ هایی به شرحی که در ادامه می آید حاصل شده است.

جدول ۴: توزیع فراوانی بر اساس میزان صمیمیت

اعضای شبکه اجتماعی

میزان صمیمیت اعضا	فراوانی	درصد فراوانی	درصد معتبر
خیلی کم	۵۴	۱۳/۵	۱۳/۶
کم	۹۰	۲۲/۵	۲۲/۷
متوسط	۱۵۰	۳۷/۵	۳۷/۹
زیاد	۷۹	۱۹/۸	۱۹/۹
خیلی زیاد	۲۳	۵/۸	۵/۸
تعداد کل	۳۹۶	۹۹	۱۰۰
بی جواب	۴	۱	-
تعداد کل	۴۰۰	۱۰۰	-

بعد کارکردی

در بعد کارکردی هدف سنجش و آزمون میزان ارائه و دریافت انواع شش گانه حمایت مطرح شده است. در فرایند تحقیق میزان ارائه هر شش نوع

پیوند با شبکه‌های متراکم، منجر به ارتباطات و مشارکت وسیعتری خواهد شد و در نتیجه حمایت اجتماعی بیشتر را فراهم می‌کند.

جدول ۸: حمایت اجتماعی بر اساس تراکم شبکه

پاسخگویان

متغیرها	تاو کندال	دی سامرز	فراوانی واقعی	معداری
تراکم شبکه	۰/۱۲	۰/۱۱	۴۰۰	۰/۰۰
حمایت اجتماعی				

با توجه به جدول فوق در سطح خطای ۰/۰۰ بین دو متغیر رابطه معنادار وجود داشته و فرضیه دوم تئوری ولمن تأیید شد. میزان همبستگی بین دو متغیر ۰/۱۲ و شدت رابطه ۰/۱۲ بوده که بیانگر یک همبستگی و رابطه مستقیم و ضعیف است. آماره‌ها نشان می‌دهد که هر چه شبکه اجتماعی متراکم تر باشد میزان ارائه و دریافت حمایت اجتماعی در شبکه‌های اجتماعی مجازی بیشتر می‌باشد.

قوت ارتباط در شبکه و حمایت اجتماعی

ولمن در تئوری خود بیان می‌دارد فرضیه دیگر آن است که هر چه بین اعضای شبکه رابطه قوی تری وجود داشته باشد، اعضای شبکه از حمایت بیشتری برخوردار می‌شوند. او بحث می‌کند که اعضای شبکه با پیوندهای چندگانه‌شان، پیوندهای قوی تر و حمایت‌آمیزتری خواهند داشت.

جدول ۹: حمایت اجتماعی بر اساس قوت رابطه در

شبکه پاسخگویان

متغیرها	تاو کندال	دی سامرز	فراوانی واقعی	معداری
قوت رابطه در شبکه	۰/۳۹	۰/۳۹	۳۹۶	۰/۰۰
حمایت اجتماعی				

نمود. با توجه به اینکه متغیر مستقل در سطح سنجش فاصله‌ای و متغیر وابسته در سطح سنجش ترتیبی اندازه‌گیری شده‌اند، از ضریب همبستگی تاو- کندال برای همبستگی و معناداری این رابطه و از ضریب d سامرز برای ارزیابی میزان و شدت این رابطه استفاده شده است.^{۱۶}

اندازه شبکه و حمایت اجتماعی

طبق مدل نظری ولمن معتقد است هر چه اندازه شبکه بزرگتر باشد امکان دسترسی فرد به منابع بیشتر می‌شود. شبکه‌های بزرگتر حمایت‌های بیشتری فراهم می‌کنند. در اینجا منظور از اندازه تعداد گروه‌هایی است که فرد از گروه‌های شش‌گانه انتخاب نموده و با آن‌ها رابطه دارد.

جدول ۷: حمایت اجتماعی بر اساس اندازه شبکه

پاسخگویان

متغیرها	تاو کندال	دی سامرز	فراوانی واقعی	معداری ^{۱۷}
اندازه شبکه	۰/۰۸	۰/۰۸	۴۰۰	۰/۰۳
حمایت اجتماعی				

با توجه به جدول فوق در سطح خطای ۰/۰۳ بین دو متغیر رابطه معنادار وجود داشته و فرضیه اول تئوری ولمن تأیید شد. میزان همبستگی و شدت رابطه بین دو متغیر ۰/۰۸ بوده که بیانگر یک همبستگی و رابطه مستقیم و ضعیف است. آماره‌ها نشان می‌دهد که هر چه اندازه شبکه بزرگتر باشد میزان ارائه و دریافت حمایت اجتماعی در شبکه‌های اجتماعی مجازی بیشتر می‌باشد.

تراکم شبکه و حمایت اجتماعی

ولمن در تئوری خود بیان می‌دارد فرضیه متعارف در مورد رابطه تراکم با حمایت اجتماعی این است که

با توجه به جدول فوق در سطح خطای ۰/۰۰ بین دو متغیر رابطه معنادار وجود داشته و فرضیه چهارم تئوری ولمن تأیید شد. میزان همبستگی و شدت رابطه بین دو متغیر ۰/۴۴ بوده که بیانگر یک همبستگی و رابطه مستقیم و قوی است. آماره‌ها نشان می‌دهد که هر چه مجاورت، نزدیکی و تماس در شبکه بیشتر باشد میزان ارائه و دریافت حمایت اجتماعی در شبکه‌های اجتماعی مجازی بیشتر می‌باشد.

تحلیل چند متغیره

در این قسمت با استفاده از تحلیل رگرسیونی و تحلیل مسیر تلاش نموده‌ایم که با استفاده از فرضیات موجود در تئوری ولمن و همچنین با استفاده از مدل نظری تحقیق، تأثیر و و تأثیر متقابل عناصر سرمایه اجتماعی را بر یکدیگر مشخص نماییم. در واقع در این قسمت تأثیر مستقیم و غیرمستقیم هر یک از عناصر ابعاد سه گانه سرمایه اجتماعی شامل بعد ساختی، تعاملی و کارکردی را بر یکدیگر دریافته‌ایم. ولمن اعتقاد دارد در بین این عناصر، حمایت اجتماعی به عنوان متغیر وابسته مطرح می‌شود و سایر عناصر به عنوان عناصر مستقل بر عنصر حمایت اجتماعی تأثیر می‌گذارد. پس علاوه بر رابطه بین عناصر ابعاد سرمایه اجتماعی، تأثیر و و تأثیر این عناصر به همراه تأثیر متغیرهای زمینه‌ای شامل تحصیلات، سن، جنس، وضعیت تأهل، پایگاه اقتصادی - اجتماعی و... در مدل علی موردنظر ترسیم می‌گردد.

با توجه به جدول فوق در سطح خطای ۰/۰۰ بین دو متغیر رابطه معنادار وجود داشته و فرضیه سوم تئوری ولمن تأیید شد. میزان همبستگی و شدت رابطه بین دو متغیر ۰/۳۹ بوده که بیانگر یک همبستگی و رابطه مستقیم و متوسط است. آماره‌ها نشان می‌دهد که هر چه قوت رابطه در شبکه بیشتر باشد میزان ارائه و دریافت حمایت اجتماعی در شبکه‌های اجتماعی مجازی بیشتر می‌باشد.

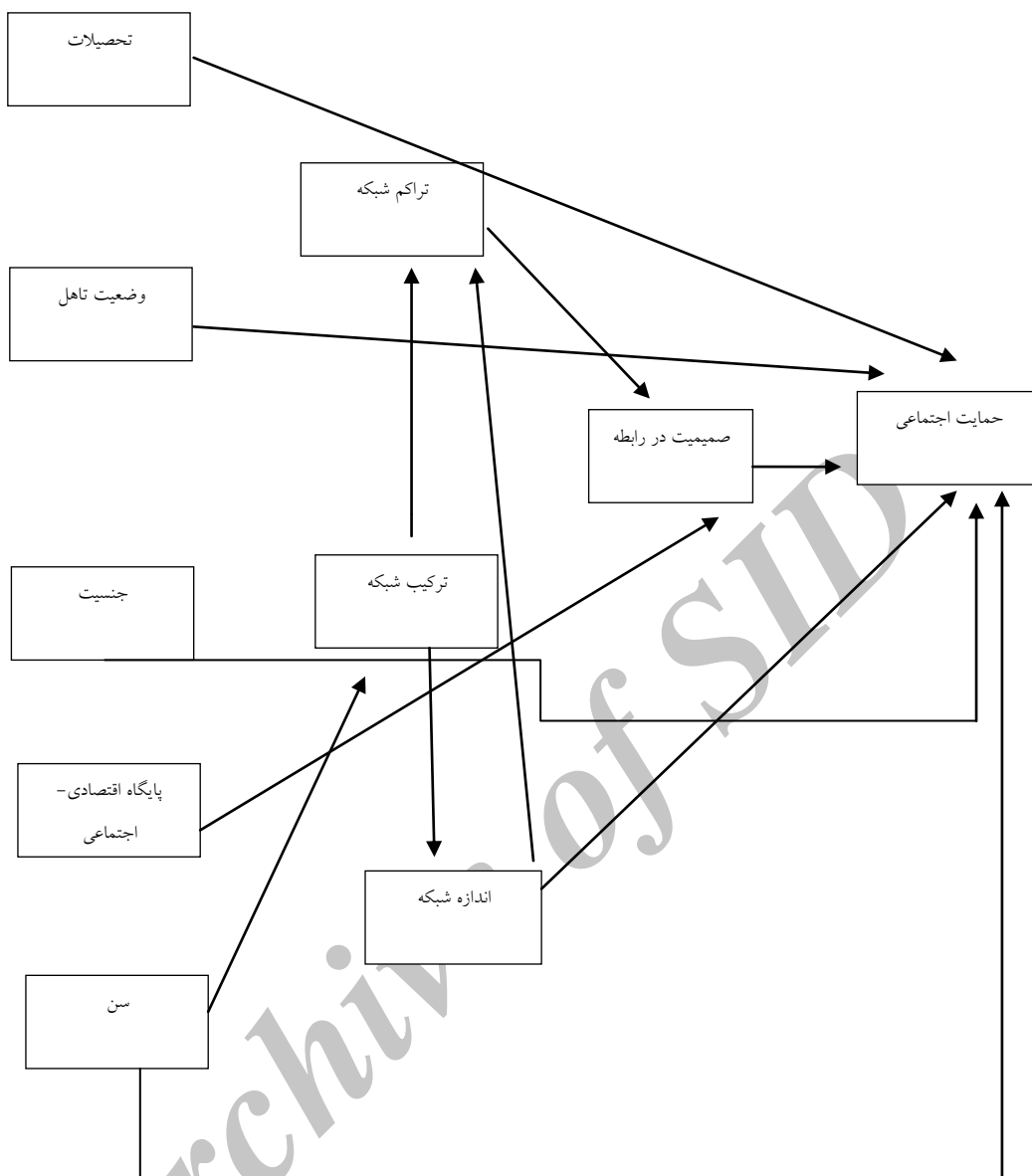
مجاورت، تماس و حمایت اجتماعی

ولمن معتقد است عنصر تماس، سطح کنش متقابل در یک اجتماعی فردی را اندازه‌گیری می‌کند و اینکه اعضای اجتماع چگونه با یکدیگر تماس و ارتباط برقرار می‌کنند و آن‌ها واقعاً تا چه اندازه با یکدیگر در تماس هستند. اکثر افراد، حداقل چند بار در هفته با برخی اعضای شبکه‌شان در تماس می‌باشند و این فراوانی‌های تماس‌ها برای شناخت ویژگی‌های رابطه اهمیت دارد. هومنز (۱۹۵۰ و ۱۹۸۱) نشان داد که تماس‌های مکرر، پیوندهای حمایتی و قوی را فراهم می‌سازد. تحقیقات دیگر نیز در موافقت با این نظر، نشان دادند که تماس‌های مکرر با پیوندهای قوی است که حمایت را به وجود می‌آورد. عنصر تماس، سطح کنش متقابل در یک اجتماعی فردی را اندازه‌گیری می‌کند و اینکه اعضای اجتماع چگونه با یکدیگر تماس و ارتباط برقرار می‌کنند و آن‌ها واقعاً تا چه اندازه با یکدیگر در تماس هستند.

جدول ۱۰: حمایت اجتماعی بر اساس مجاورت و

تماس در شبکه پاسخگویان

متغیرها	تاو کندال	دی سامرز	فراوانی واقعی	معناداری
مجاورت و تماس در شبکه	۰/۴۴	۰/۴۴	۳۹۵	۰/۰۰
حمایت اجتماعی				

نمودار ۲: مدل علی عناصر سرمایه اجتماعی در تحقیق

نتیجه‌گیری

این پژوهش در صدد آن بود تا دریابد وضعیت سرمایه اجتماعی در شبکه‌های اجتماعی مجازی فارسی زبان چگونه است. با توجه به تاکید چارچوب نظری بر شبکه روابط و پیوندهای اجتماعی، می‌توان گفت که شبکه روابط و تعاملات فرد با سایر اعضای شبکه و منابع ابزاری و حمایت‌هایی که از طریق دستیابی به این پیوندها در دسترس فرد قرار می‌گیرد، سرمایه‌ای است که تنها در صورت تعامل کنشگران و کم و کیف روابط

همان طور که از نمودار پیداست ابعاد و عناصر درونی سرمایه اجتماعی بر یکدیگر تأثیر و و تأثیر متقابل دارند و نمودار مطابق با فرضیات و مدل نظری تحقیق ترسیم شده است. در نمودار تأثیر مستقیم و غیرمستقیم هر یک از متغیرها بر حمایت اجتماعی و همچنین بر یکدیگر مشخص شده است.

مجازی دارند. در مورد فراوانی تماس بیشتر افراد با دوستان مجازی خود ارتباط دارند. در واقع علاوه بر اضافه کردن افراد مختلف به جمع دوستان خود در فضای مجازی، بیشتر آن‌ها به طور متناوب با آن‌ها هم صحبت گشته و ارتباط دارند. این ارتباط دارای اشکال مختلف روزانه، هفتگی، ماهانه و گاه سالانه است. در مورد شیوه‌های تماس افراد از اغلب شیوه‌ها، اعم از ایمیل، چت، پیام، لایک و کامنت یا نظر دادن برای ارتباط مجازی خود استفاده می‌کنند. به طوری که تقریباً بیش از ۰/۶۵ درصد پاسخگویان از این شیوه‌ها به طور متوسط، زیاد یا خیلی زیاد استفاده می‌کنند. در مورد میزان صمیمیت بین اعضا باید گفت که بیش از ۰/۶۳ پاسخگویان دارای صمیمیت متوسط و بالاتر از متوسط هستند. این نشان می‌دهد که به غیر از ارتباط بین اعضا، نوع ارتباط صمیمی و دوستانه است. در مورد انواع شش‌گانه حمایت‌ها باید اذعان کرد در فضای مجازی هر یک از این نوع حمایت‌ها بین افراد رد و بدل می‌شود و به طور کلی میزان ارائه و دریافت به این شکل است که حدود ۲۴/۵ درصد بیان داشتند که میزان حمایت در شبکه‌های اجتماعی مجازی خیلی کم می‌باشد، حدود ۳۸/۳ درصد آن را کم، ۱۹/۵ درصد متوسط، ۱۵/۳ درصد زیاد و ۲/۵ درصد خیلی زیاد می‌دانند. در مورد میزان سرمایه اجتماعی باید گفت که حدود ۸/۹ درصد دارای سرمایه اجتماعی خیلی کم، ۳۳/۸ درصد سرمایه اجتماعی کم، ۳۶ درصد دارای سرمایه اجتماعی متوسط، ۱۵ درصد سرمایه اجتماعی زیاد و ۵/۳ درصد سرمایه اجتماعی خیلی زیاد دارند؛ اما مطابق تئوری ولمن ابعاد و ویژگی‌های سرمایه اجتماعی بر روی هم تأثیرگذارند که چهار فرضیه اصلی مطرح گشته است که در این تحقیق هر چهار فرضیه تأیید شده است و نتیجه می‌گیریم که در فضای مجازی اندازه شبکه، تراکم شبکه، قوت ارتباط و میزان مجاورت و نزدیکی رابطه با حمایت اجتماعی رابطه

آن‌ها با هم و میزان قوت و صمیمیت رابطه محقق می‌گردد.

در این پژوهش با توجه به الگوی نظری شبکه روابط، به تبیین نظری مسئله پرداخته شد و ویژگی‌های ساختی (اندازه و ترکیب شبکه)، ویژگی‌های تعاملی (فراوانی تماس، شیوه‌های تماس و صمیمیت رابطه) و ویژگی‌های کارکردی (حمایت‌ها و منابع ابزاری متقابل) مورد بررسی قرار گرفتند و تأثیر و و تأثر آن‌ها بر یکدیگر نیز مورد بحث واقع گردیدند. از بین ویژگی‌های ساختی شبکه، اندازه شبکه بسیار مهم است. تعداد افرادی که فرد با آن‌ها رابطه دارد، بیانگر سرمایه اجتماعی اوست. ویژگی‌های دیگر مثل ترکیب شبکه، فراوانی تماس، شیوه تماس، صمیمیت و قوت رابطه و حمایت‌هایی که اعضای شبکه با هم رد و بدل می‌کنند جنبه‌های کیفیتی سرمایه اجتماعی است که در افزایش و کاهش آن تأثیر دارند.

به عنوان نمونه در این تحقیق، در مورد اندازه شبکه، بیشتر پاسخگویان تنها با یک یا دو دسته از افراد گروه‌های شش‌گانه ارتباط دارند که فراوانی در حدود ۰/۶۲ درصد را در بر می‌گیرد. به عبارت دیگر بیش از نیمی از پاسخگویان تنها با یک یا دو دسته گروه‌ها ارتباط دارند. با اضافه شدن دسته سوم این رقم به ۰/۸۵ درصد می‌رسد. ترکیب شبکه‌ای در فضای مجازی به ترتیب به این شکل است: دوستان، خویشاوندان دور، غریبه‌ها، خویشاوندان نزدیک یا خانواده، همکاران و همسایگان. در مورد تراکم شبکه باید گفت غیر از گروه‌های دوستان و غریبه‌ها، در چهار گروه دیگر، بیش از ۰/۸۰ درصد پاسخگویان با کمتر از ۱۰ نفر از اعضای گروه‌ها ارتباط دارند؛ اما در دو مورد دیگر، در گروه دوستی، حدود ۰/۷۰ درصد پاسخگویان با ۱ تا ۳۰ نفر از دوستان خود ارتباط مجازی دارند. در گروه غریبه‌ها، حدود ۰/۴۱ درصد پاسخگویان با ۱ تا ۳۰ نفر از دوستان خود ارتباط

- 8) Lin, N. (1999), "Social capital" a theory of social structure and action Cambridge university press
- 9) Wellman, B. (1992), "Network into the global village", Boulder, Co: Westwood
- 10) Wellman, B. (1992), "Which type of ties and network of social support". Advances in group processes, 207-235
- 11) Wellman, B. (1999), "Network in global village Boulder, Co: Westwood
- Wellman, B. (1992), "Which type of ties and network provide what kind of social support?" advances in group processes, Vol:9

معناداری دارند و هر یک از این‌ها علاوه بر تأثیر روی حمایت اجتماعی بر یکدیگر نیز و تأثر می‌گذارند.

در پایان با استفاده از تحلیل رگرسیونی و تحلیل مسیر نمودار علی عناصر سرمایه اجتماعی ترسیم گشته و تأثیر و و تأثر مستقیم و غیرمستقیم هر یک از متغیرها بر حمایت اجتماعی و بر یکدیگر مشخص شده است.

این نمودار در راستای تئوری ولمن و فرضیات مطرح شده او و مدل نظری حاصل از نظریه ولمن ترسیم شده است.

یادداشت‌ها

منابع و مآخذ

- ¹ Network community
- ² Network Analysis theory
- ³ Instrumental action
- ⁴ Expressive action
- ⁵ Network social capital
- ⁶ Coping power
- ⁷ Size
- ⁸ Density
- ⁹ Composition
- ¹⁰ Frequency
- ¹¹ Intimacy
- ¹² Durability
- ¹³ Lost community
- ¹⁴ Saved community
- ¹⁵ Liberated community

¹⁷ هرگاه سطوح سنجش دو متغیر ناهمسان باشد، در صورتی که یکی از متغیرها فاصله ای و متغیر دیگر ترتیبی باشد و هرگاه تعداد طبقات متغیر فاصله ای بیشتر از تعداد طبقات متغیر ترتیبی باشد، سطح سنجش متغیر بالاتر را با سطح سنجش متغیر پایین تر یکسان در نظر می‌گیریم، یعنی هر دو را ترتیبی در نظر می‌گیریم و از آماره های سطح سنجش ترتیبی - ترتیبی بهره می‌گیریم. (دواس، ۱۳۸۱: ۱۷۳)

- ¹⁷ Valid Observation
- ¹⁸ Signification

- ۱) افروز، محمد. (۱۳۸۳). سرمایه اجتماعی، کلید جادویی دموکراسی، کتاب ماه علوم اجتماعی، سال هشتم، شماره ۵
- ۲) ایمانی، حسین. (۱۳۸۱). سرمایه اجتماعی و مدیریت شهری، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۷.
- ۳) باستانی، سوسن و کمالی، افسانه و صالحی، مریم. (۱۳۸۶). سرمایه اجتماعی شبکه و اعتماد متقابل بین شخصی، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی، سال ۱۶، شماره ۶۱
- ۴) چلبی، مسعود. (۱۳۸۴). تحلیل رابطه سرمایه اجتماعی و جرم در سطح کلان و خرد، مجله جامعه‌شناسی، دوره ششم، شماره ۲
- ۵) شارع پور، محمود. (۱۳۸۸). نقش شبکه‌های اجتماعی در باز تولید نابرابری آموزشی، فصلنامه تعلیم و تربیت، شماره ۹۱
- ۶) کامران، فریدون و ارشادی، خدیجه. (۱۳۸۸). بررسی رابطه سرمایه اجتماعی شبکه و سلامت روان، فصلنامه پژوهش اجتماعی، سال دوم، شماره ۳

- 7) Kartosi, Z. (2004), Aspect of gender in social network, social identity, information and markets. Proceeding of faculty of economics and business Administration 2004